

ОВС ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Побудова громадянського суспільства - одне з центральних завдань сучасного етапу розвитку держави. Сьогодні актуальними проблемами реформування органів внутрішніх справ країни є переорієнтація їх діяльності на неухильне забезпечення прав і свобод громадян і захист від злочинних посягань. Одною з необхідних умов успішної реалізації намічених планів, усвідомлення суб'єктами управління рівня вірності прийнятих рішень станом об'єктивної реальності є визначення ролі ОВС як інституціональної складової правового порядку в Україні.

Роль ОВС у здійсненні правопорядку як складової правового життя українського суспільства й науковий стан дослідження цієї проблематики свідчать про помітне відставання теоретичного осягнення цього феномена в нових умовах від соціальних потреб у сучасних наукових пошуках і рекомендаціях його забезпечення. Тут переплітаються такі тенденції, як помітне падіння наукового інтересу до проблематики правопорядку й динамічні

зрушення в цій сфері суспільного буття, а також у суспільному сприйнятті правопорядку.

Слід зазначити, що проблематика правопорядку посідала одне з чільних місць в ієрархії наукових інтересів теоретиків права. Їй присвятили наукові праці М.П. Александров, О.М. Бандурко, В.В. Варчук, І.Н. Даньшин, І.П. Голосніченко, П.С. Граціанський, Є.В. Додін, О.С. Іоффе, В.В. Кайназаров, С.Ф. Кечек'ян, А.Ф. Крижановський, О.Є. Кутафін, В.В. Лазарев, В.О. Лучін, О.П. Мовчан, П.О. Недбайло, Л.Л. Попов, І.С. Самощенко, М.Д. Шаргородський, Т.М. Шамба, Л.С. Явич та ін.

Мета статті полягає в дослідженні ролі ОВС як інституціональної складової правового порядку в Україні, розширенні масштабів теоретичного й прикладного бачення правового порядку в суверенній Україні в наявній ситуації його реального стану.

Правапорядок існує в системі детермінант, які визначають усю цілісну картину людського буття, важливим

© О.В. Крижановська, 2012

компонентом якого є його правова впорядкованість. Будучи вітальним (життєво важливим) компонентом цього буття, від якого залежить саме існування суспільства, правопорядок тісно пов'язаний не тільки з правовими умовами і явищами, а й з тими, які впливають на всі сфери суспільної життєдіяльності. Тому будь-які спроби цілісного осягнення правопорядку мають ґрунтуватися на аналізі всіх основних суспільних і правових детермінант, які спричиняють той чи інший вплив на функціонування правового порядку в суспільстві. Конкретний стан детермінант, які властиві функціонуванню правопорядку в тій чи іншій країні, має впливати на вибір наукових засобів дослідження правопорядку. Адекватна ж природі правопорядку методологія його осягнення відкриває можливість не тільки збагатити знання, а й змінити домінуючі зараз уявлення про цей феномен і на цій основі визначити методи й засоби правового впорядкування суспільної життєдіяльності в сучасних умовах.

Можна стверджувати, що в кожній правовій системі є категорії, які є в основі правоутворення й функціонування права. В англо-американській системі це прецедент, у романо-германській - закон, у традиційній - правовий звичай тощо. Ці первинні елементи правових систем характеризують їх вихідні особливості та відмінності від інших. Категорія ж "правопорядок" може бути названа "інтернаціональною", у тому чи іншому вигляді вона визнається у всіх правових системах. Правовий порядок є загальновизнаним наочним фактом і невід'ємною частиною існуючого в суспільстві офіційного, публічного й приватного правового життя, яке щоденно має прояв у різних обставинах життєдіяльності окремих особистостей і спільнот. Матеріального, предметного характеру правовий порядок набуває від правозначущих дій соціальних суб'єктів (правотворення й реалізації права, правозастосування, тлумачення правових приписів тощо), які утворюють певний стан правової упорядкованості суспільного життя. Правовий порядок у такому розумінні постає як важлива сфера буття суспільства, що взаємодіє зі всією системою суспільних відносин і зв'язків, існує як певна форма правової реальності.

У сучасній юридичній літературі існує кілька інтерпретацій такого складного поняття, як правопорядок. Одні автори визначають його як "порядок громадських відносин, що складаються в результаті дотримання та виконання законів і заснованих на них інших юридичних актів" [1, 77], інші - дають більш широке визначення: "Як соціально-культурний феномен правовий порядок являє собою таку стійку сукупність суспільних відносин і соціальної діяльності, яка забезпечена механізмами соціального нормування й регулювання, відповідними їм ціннісними підставами, ідеями та принципами конкретної держави, закріпленими в його законах, інститутах та інших джерелах права" [2, 457].

Правопорядок характеризує ступінь упорядкованості правових відносин, виступає антиподом хаосу, анархії, неорганізованості. Правовий порядок можна розглядати як мету правового регулювання, якою є створення за допомогою права й правових засобів такого порядку й такого врегулювання суспільних відносин, які служать збереженню й зміцненню існуючого ладу. Але правопорядок - це підсумок правового опосередкування, реально існуюча фактична урегульованість суспільних відносин.

З урахуванням зазначеного, правопорядок можна визначити як засновану на праві й законності організацію суспільного життя, яка відображає якісний стан суспільних відносин на певному етапі розвитку. На думку А.В. Малько й Н.І. Матузова, громадський порядок - це зумовлена

закономірностями соціального розвитку система правил та інститутів, що забезпечує упорядкованість суспільних відносин і додає їм певну організаційну форму [3, 522].

Правопорядок є станом упорядкованості регульованих правом суспільних відносин у результаті послідовного здійснення законності, що характеризується реальним забезпеченням прав і свобод особистості, неухильним дотриманням юридичних обов'язків усіма особами, органами й організаціями, правомірною діяльністю всіх індивідуальних і колективних суб'єктів права. Правопорядок передбачає рішучу боротьбу з будь-якими порушеннями правових норм, застосування заходів державного примусу до правопорушників, відновлення порушених суб'єктивних прав. Правопорядок - втілення законності в конкретних вольових відносинах, врегульованих правом, у системі прав і обов'язків їх учасників, результат неухильного виконання юридичних розпоряджень. Це порядок, де взаємовідносини органів, організацій і окремих громадян чітко визначені законом, забезпечені й захищені державною владою.

Н.В. Хропанюк вважає, що громадський порядок являє собою всю сукупну систему суспільних відносин, яка складається в результаті реалізації соціальних норм: норм права, норм моралі, норм громадських організацій, норм неправових звичаїв, традицій і ритуалів [4, 350].

Частина авторів розглядає правопорядок як поєднання двох термінів "правовий" і "порядок". Порядок - це правильний, налагоджений стан, розташування чого-небудь; правило, за яким вчиняється що-небудь, а прикметник "правовий" вказує на те, що порядок утворюється у зв'язку з правом і базується на ньому. Отже, правовий порядок - заснована на праві й сформована в результаті здійснення ідеї та принципів законності впорядкованість суспільних відносин, яка виражається в правомірній поведінці їх учасників [5, 33].

Правовий порядок суспільства є складна соціально-правова структура. У ньому тісно переплітаються елементи правового й морального характеру, державного й суспільного змісту, інтереси соціальних груп, громадян і суспільства загалом. Кожна країна формує свій правовий порядок. При їх зіставленні виявляються загальні риси, закономірності, тенденції, але кожна країна має особливості правової системи.

Зміст і форма правопорядку перебувають в єдності. Форма організовує й висловлює зміст. У законах країни оформляються всі питання, які пов'язані з встановленням, функціонуванням і підтриманням правопорядку.

Під змістом правопорядку слід розуміти систему правових і неправових структур, елементів і процесів, істотних властивостей і ознак. Тому можна виділити: 1) матеріальне утримання як закономірність виникнення, функціонування й розвитку правопорядку, об'єктивні потреби в упорядкуванні суспільних зв'язків і процесів, взаємозв'язку з економікою, політикою, культурою та ідеологією; 2) державно-вольовий зміст як сукупний і трансформований результат державної волі та інтересів усіх учасників правопорядку; 3) юридичний зміст як сукупний результат: а) реалізованості права та законності, що виявляється в матеріалізованому вираженні поведінки всіх учасників правових приписів; б) взаємопов'язаної сукупності, системи правових відносин і зв'язків, реалізованої кореляції суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників правопорядку; в) впорядкованості правових елементів, процесів, відносин і зв'язків.

Важливе значення для державного організованого

суспільства відіграє правова сфера, яка відповідає одній з базових потреб людини - потреби в організованості, врегульованості й передбаченості людського життя. Охоронна функція державної діяльності виявляється в забезпеченні державою громадського й правового порядку, захисті й охороні прав та інтересів громадян і організацій, захисту конституційного ладу й держави від протиправних посягань [6, 405]. Функція охорони правопорядку є завданням всієї держави, всієї системи її органів. Держава за допомогою правоохоронної функції не тільки забезпечує охорону й відновлення порушеного права, а й створює гарантії для здійснення громадянами своїх прав і свобод.

Окрему проблему складає питання щодо ролі ОВС у створенні й забезпеченні правопорядку в державі. Для України принципово важливою є наявність розвиненої системи суб'єктів забезпечення правопорядку. Сьогодні в українському законодавстві відсутнє поняття та перелік правоохоронних органів. Охорону права тією чи іншою мірою здійснюють всі органи держави, але для ОВС ця функція є головним напрямком діяльності.

На думку І.В. Бондаренка, правоохоронний орган - це державний орган, виконання яким однієї чи кількох головних правоохоронних функцій є визначальним у його діяльності, який у зв'язку з цим потребує специфічного матеріально-технічного й іншого забезпечення, до працівників якого законодавством пред'являються спеціальні вимоги й працівники якого з метою ефективного виконання своїх обов'язків згідно з законодавством наділяються різними специфічними правами, мають відповідні пільги та зовнішні ознаки належності до правоохоронних органів, підлягають підвищеному правовому захисту. До головних правоохоронних функцій І.В. Бондаренко відносить: профілактичну, захисну, охоронну, ресоціалізаційну, оперативно-розшукову, розслідування злочинів, судовий розгляд справ про злочини, розгляд справ про адміністративні правопорушення, розгляд справ про фінансові й адміністративно-господарські порушення, виконавчу. До другорядних (допоміжних) правоохоронних функцій відносяться: контрольна (наглядова), дозвільна, правороз'яснювальна, аналітична та/або методична, інформаційна, нормотворча, координаційна [8, 5].

У силу різних причин у кожній країні склалася власна правоохоронна система, яка ґрунтується на особливій конфігурації державних правоохоронних органів, відмінностях їхнього формування, підпорядкованості та компетенції. В Україні серед спеціалізованих правоохоронних органів домінуюче місце займають ОВС. При цьому ефективності правоохоронної діяльності не сприяє наявність законодавчо закладених протиріч щодо організації роботи ОВС у боротьбі зі злочинністю.

Організаційна структура Міністерства внутрішніх справ України має суттєві недоліки, пов'язані зі збереженням принципів її побудови за радянських часів. До цих недоліків належать, насамперед, такі, як: значна чисельність підрозділів з питань організації контролю, перевірок (апарат Міністерства, штаб, організаційно-інспекторські управління). На противагу цьому в міністерствах внутрішніх справ зарубіжних країн (Франція, Велика Британія тощо) контрольні функції виконуються бюро, апаратом Міністра, дирекцією або інспекцією; відсутні підрозділи по боротьбі з тероризмом; перед кадровими апаратами не поставлено завдання щодо організації роботи по захисту конституційних прав і свобод громадян. Тому подальше удосконалення системи державного управління потребує реформування системи правоохоронних органів країни, також її складової частини - ОВС

України. Причому це реформування має бути системним, концептуально вирішувати проблеми співвідношення, взаємодії, цілі й завдання всіх правоохоронних інституцій і задіювати правові засоби чіткого розмежування повноважень, усунення дублювання функцій та забезпечення загальної ефективності державної правоохорони [8, 461].

Необхідність підвищення якості правоохоронної діяльності слід вирішувати не тільки за рахунок розширення об'ємного списку контрольних структур, а, насамперед, за рахунок підвищення професіоналізму, культурно-етичного рівня працівників ОВС і розвитку їх людських якостей.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що правовий порядок - це стан упорядкованості, урегульованості, організованості суспільних відносин, який утворюється, існує й функціонує внаслідок фактичної реалізації правових норм відповідно до принципу законності. Основою правопорядку є право, умовою його виникнення й функціонування - режим законності.

Разом з тим, все більше усвідомлюється необхідність перетворення міліції з державного карального інституту в соціальний. У своїй основі такі зміни орієнтуються на лібералізацію соціального контролю, пріоритет ідеї превенції над репресивною складовою, оцінку ефективності роботи ОВС за критеріями громадської думки. Отже, тільки якісна зміна характеру взаємодії населення з ОВС здатна призвести до змін у правосвідомості працівників міліції й громадян. Їх соціальне партнерство можливе в умовах, коли в думках людей домінуватиме ідеологія, згідно з якою забезпечення правопорядку - це завдання не тільки правоохоронних органів, а й всього суспільства, його соціальних інститутів. Неухильне підвищення рівня правової культури й взаємної довіри населення й органів правопорядку виступає необхідною передумовою об'єднання соціальних зусиль у справі забезпечення правового порядку в Україні.

Література

1. Артемов В.М. Правопорядок в современном российском обществе: концептуальные обоснования и инновации. - М., 1998. - 280 с.
2. Теория государства и права: учебник / под ред. А.М. Корельского, В.Д. Перевалова. - М., 1999. - 656 с.
3. Теория государства и права / Под ред. А.В. Малько, Н.И. Матузова. - М., 1997. - 824 с.
4. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. - М., 1997. - 530 с.
5. Гусарев С.Д., Калюжний Р.А. Фундаментальне дослідження правового порядку в Україні // Адвокат. - 2009, № 4. - С. 33-34.
6. Сливка С.С., Кельман М.С. Теоретико-методологічні проблеми правового порядку // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - 2009. - № 1. - Вип. 1. - С. 404-407.
7. Бондаренко І.В. Органи внутрішніх справ в системах правоохоронних органів України, Російської Федерації та інших зарубіжних країн: теоретичні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень". - К., 2004. - 21 с.
8. Крижанівський А.Ф. Правовий порядок в Україні: витоки, концептуальні засади, інфраструктура: монографія. - Одеса: Фенікс, 2009. - 504 с.

Крижановська О.В.,
здобувач Одеського державного університету
внутрішніх справ
Надійшла до редакції 12.10.2012